

AZ EGYHÁZI JOGHATÓSÁG VÁLTOZÁSA A DUNÁTÓL ÉSZAKRA FEKVŐ, ISMÉT CSEHSZLOVÁK ÁLLAMTERÜLETEN, 1945–1949

Vatikáni iratok alapján

Csíky Balázs (1978–2016) emlékére

A trianoni békekötés kihatotta az esztergomi érsekség területéből a Dunától északra fekvő területeket, a korábbi érseki székhely(ek)kel együtt. A török időkben ugyanis Esztergomot el kellett hagyni, a székhely Nagyszombat (Tyrnavia, szlovákul Trnava, németül Tyrnau) lett, de volt egy második székhely is, mert az esztergomi érsek palotát építtetett Pozsonyban, hogy jelen legyen az ország fővárosában, ahol a magyar államiság hivatalszervei épültek ki, többek között a rendi gyűlést is ott tartották. Majd amikor Rudnay Sándor hercegprímás visszatért Esztergomba,¹ Nagyszombatban helynökség maradt, ahonnan a mindenkori helynök nemcsak a Nagy-Dunától, hanem a Kis-Dunától északra fekvő területeket is kormányozta, így a Kisalföldet is.

Csehszlovákia kormányzata kezdettől azt az álláspontot képviselte, hogy az egyházkormányzati határoknak meg kell egyezniük az országhatárokkal, így nem egyezett bele abba, hogy például a breszlai érsekségnek a cseh országterületen fekvő részeit az akkor németországi Breslauból, a csehszlovák–magyar határ által ún. szelt egyházmegyét pedig magyarországi székhelyről kormányozzák.² Az Apostoli Szentszék ezért a nagyszombati helynöki hivatalt 1922-ben közvetlenül Róma fennhatósága alatt apostoli kormányzósági rangra emelte, és a csehszlovák állammal 1927-ben megkötött és 1928 elején ratifikált „modus vivendi” értelmében határait 1937-ben kijelölte. A másfél évtizeden át tartó folyamatot lezáró döntés,³ az 1937. szeptember 2-én megjelent, „Ad ecclesiastici regiminis” kezdetű bulla⁴ egy esztendővel később aktualitását veszítette,⁵ mert 1938. november 2-án az

¹ A szlovák érzelmű Rudnay Sándor (1760–1831), 1815-től Erdély püspöke, 1819-től esztergomi érsek, Magyarország primása, aki a főkáptalannal együtt 1820-ban költözött vissza Esztergomba, 1822-ban kezdte építtetni az esztergomi bazilikát. Lásd *Rudnay Sándor és kora*. Szerk. Käfer István. 2. kiadás. Budapest – Esztergom, 2007.

² Somorjai Ádám OSB: *Helyzetkép a trianoni békeszerződés által szelt római és görögkatolikus egyházmegyékről*. Kézirat, megjelenés előtt.

³ Az Apostoli Szentszék és Csehszlovákia tényezőinek tárgyalásairól több mint tucatnyi teljes levéltári dobozt találunk a Vatikáni Államtitkárság Államközi Szekciója Történeti Levéltárában. Az anyag feldolgozásra vár.

első bécsi döntés nyomán Dél-Szlovákia többségében magyarok lakta részét Magyarország visszakapta.

A kérdésről Esztergomban a Prímási Levéltárban, a Vatikánban, valamint a központi kormányzati szervek iratait gondozó budapesti levéltár(ak)ban őrzött levéltári dokumentumok alapján Csíky Balázs alapos összefoglalást készített.⁶ A Vatikánban 2020. március 2. előtt 1939. február 10-ig lehetett kutatni, ezért közléseiben Csíky Balázs még nem kutathatta a vonatkozó, 1939. február utáni vatikáni iratokat.⁷ Az ő munkáját kívánja folytatni ez a közlés, amelyben az általa velem megosztott, a Prímási Levéltárban gyűjtött dokumentumokból indulok ki,⁸ és amelyeket kiegészítettem a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának levéltári anyagával.⁹

1. Mindszenty tiltakozása

1945. október 22-i dátummal, három héttel hivatalos érseki beiktatása után az esztergomi érsekségnek a Dunától északra fekvő területein illetékes általános helynöke, Hanzlik János¹⁰ szlovák érzelmű tornóci (Trnovec nad Váhom) plébános értesítette

⁴ Szövege megjelent az Apostoli Szentszék hivatalos közlönyében: *Acta Apostolicae Sedis*, 1937. 366–369.

⁵ Mint látni fogjuk, csehszlovák álláspont szerint átmenetileg veszítette csak hatályát.

⁶ Disszertációjának, amelyet 2010-ben védett meg, egyik fejezete. Lásd Csíky Balázs: *Szerédi Jusztinián hercegprímási tevékenysége*. Doktori disszertáció. Kézirat. ELTE BTK, Budapest 2010, 432. Az általunk vizsgált részkérdéssel kapcsolatban uő: Az első bécsi döntés hatása az Esztergomi Főegyházmegyére, 1938–1945. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2012. 3–4. sz. 79–107. Doktori értekezése – utóbb megjelent, vonatkozó tanulmányait és vatikáni forrásait figyelembe véve – posztumusz jelent meg. Lásd Csíky Balázs: *Szerédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása*. Szerkesztette, lektorálta és sajtó alá rendezte Tóth Krisztina. Budapest, 2018, /*Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Collectanea Studiorum et Textuum Classis I*, vol. 3. – *Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes*/, 225–254.

⁷ XI. Piusz pápa utódját, XII. Piuszt 1939. március 2-án választották meg, és 1958. október 9-én halt meg. Ferenc pápa 2019-ben hirdette meg, hogy 2020. március 2-ától konzultálhatóak XII. Piusz pápaságának, értsd: az 1939–1958 közötti majdnem húsz esztendő dokumentumai. A kérdéshez lásd még *A Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciója Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok olasz nyelvű inventáriumának hungarika anyagai, 1939. február 10. – 1948. december 31.* Szerk. Somorjai Ádám OSB. Budapest, 2020, 108.

⁸ Ezeket tudtam figyelembe venni a következő írás készítésekor is: Somorjai Ádám OSB: *A bencés birtokok nemzetközi jogi helyzete a Dunától északra fekvő területeken, 1919–1939. Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. Szerk. Somorjai Ádám OSB – Zombori István. Budapest, 2016, 109–123.

⁹ Szükség lesz a prágai apostoli nunciátúra anyagának figyelembevételére is, amelyet a Vatikáni Apostoli (korábban: Titkos) Levéltár őriz.

¹⁰ Hanzlik János (1893–1959): pápai kamarás, a káptalani helynök általános helynöke, esperes, plébános.

főpásztorát, Mindszenty Józsefet arról, hogy Pavol Jantausch¹¹ c. prienei püspök, nagyszombati (Trnava) apostoli kormányzó visszakapta a joghatóságot a csehszlovák állam által visszavett területeken.¹² Ily módon az egykori esztergomi érseki helynök székhelyén, Nagyszombatban a trianoni békekötés után létrehozott apostoli kormányzóság, amely közvetlenül az Apostoli Szentszékhez tartozott, s amely területeinek nagy része az első bécsi döntés értelmében 1938 novemberében ismét Esztergomhoz került vissza, most elcsatoltatott az Esztergomi Főegyházmegyétől.

Mindszenty érsek, hercegprímás első felindulásában, másnapi dátummal közvetlenül XII. Piusz pápához fordult segítségért. Amint felpanaszolta: „*Mindezek kormányzásom kezdetén nagy nehézségek elé állítanak.*” Levelében azt írta, hogy a közlés szerint joghatósága e területeken „az Apostoli Szentszék Prágai Nunciátúrájának rendelkezése révén e hó 19-én éjjel megszűnik”. Pedig „*még szabályszerű értesítést sem kaptam az Apostoli Szentszék rendelkezéséről, és így még nem is ismerem azt, melyet pedig folyó év október 16-án kelt főpásztori körlevelében a nagyszombati apostoli kormányzó úr már ki is hirdetett.*”

Az illetékes főpásztort tehát mind a prágai (inter)nunciátúra, mind a nagyszombati apostoli kormányzó kész tények elé állította.

Mindszentynek e levélben kifejtett álláspontja az volt, hogy a korábbi „*rendelkezésekkel a terület igazgatásáról jól és teljeskörűen történt gondoskodás, és ez az intézkedési mód igen megfelelőnek tűnt addig, amíg megszületik a döntés a Magyarország és Cseh-Szlovákia közötti határról.*” Nem értette a sietséget, a békekötésig még várni kellett volna.¹³

A levél illetékességéből Mons. Domenico Tardinihoz¹⁴ került, beérkezésének dátuma 1945. november 28., miután a pápa elolvasta, hivatalába november 30-án jutott el. Kézírásos jegyzetében beosztottját, Corrado Bafilét¹⁵ hibáztatta azért, hogy a „bíboros ordinárius” nem kapott értesítést.

¹¹ Pavol Jantausch (1870–1947): 1893-tól r. k. pap, 1922. május 29-étől Trnava apostoli kormányzója, 1925. március 30-ától c. prienei püspök, fölszentelve 1925. június 14-én.

¹² Hanzlik János általános helynök 1945. október 22-án Trnovec nad Váhomban kelt 789/1945. sz. levele a Főegyházmegyei Hatósághoz Esztergomba. Prímási Levéltár (a továbbiakban: PL), 3310/1945. (1491/1946. alapszám), két melléklettel.

¹³ És ebben igaza volt, Magyarországgal a békekötést, amely a II. világháború utáni országhatárokat is megszabta, bő egy évvel később, 1947. február 10-én írták alá.

¹⁴ Domenico Tardini (1888–1961): r. kat. pap, vatikáni diplomata, 1937-től 1952-ig a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának (a Vatikáni Államtitkárság Első Szekciójának) titkára, 1958-tól bíboros államtitkára és prefektusa.

¹⁵ Corrado Bafile (1903–2005): 1926-ban a római Sapienza Egyetemen jogi doktorátust szerzett, ügyvédként működött. 1932-ben a papi hivatást választotta a L’Aquila-i egyházmegyében, 1936-ban szentelték pappá. Ezt követően a pápai diplomáciai szolgálatba lépett, elvégezte a Pápai Egyházi Akadémiát, majd 1939-től a Vatikáni Államtitkárságon működött. 1954-től pápai prelátus. XXIII. János pápa személyes asszisztense 1958-tól, 1960-tól (piszidiai) Antióchia c. érseke, németországi apostoli nuncius, 1975–1980 között a Szenttéavatási Kongregáció Pro-Prefektusa, 1976-tól bíborosprefektus. 1980-ban visszavonult.

Következzék Mindszenty tiltakozó levelének fordítása:

Mindszenty József levele XII. Piusz pápához

Esztergom, 1945. október 23.

[Címer hiányzik]

Nr. 3310/1945. [N. Prot. Segreteria di Stato, „AE” 7990/45.]¹⁶

Szentséges Atya!

Esztergomi Főegyházmegyémnek a békeszerződés által csehszlovák igazgatás alá került részén, amint a korábbi káptalani helynök úr,¹⁷ én is kineveztem ugyanazt az általános helynököt, s őt – a nekem is külön megadott apostoli tekintéllyel¹⁸ – én is felhatalmaztam az állandó jelleggel kinevezett apostoli kormányzó jogköreivel, aminthogy ilyen hatalommal a káptalani helynök úr is,¹⁹ hasonlóképp apostoli tekintéllyel, ellátta őt.

E rendelkezésekkel a terület igazgatásáról jól és teljeskörűen történt gondoskodás, és ez az intézkedési mód igen megfelelőnek tűnt addig, amíg megszületik a döntés a Magyarország és Cseh-Szlovákia közötti határról.

A szóban forgó terület általános helynöke, Hanzlik János most értesített arról, hogy a múlt hónap 16-án levelet kapott Jantausch Pál címzetes prieni püspök úrtól és nagyszombati apostoli kormányzótól, melynek értelmében az ő, tudniillik az én helynököm joghatósága az Apostoli Szentszék Prágai Nunciaturájának rendelkezése révén e hó 19-én éjjel megszűnik, és megkezdődik az említett nagyszombati apostoli kormányzó új, erre a területre is kiterjesztett joghatósága. Hanzlik János helynök úr pedig hozzám fordult a szükséges instrukcióért.

Én magam az Apostoli Szentszék ilyen rendelkezéséről mindeddig semmilyen értesítést nem kaptam, és ilyen hiányában a továbbiakat illetően bizonytalanságban vagyok. Erősen fájlalom, hogy nem kerestek meg már előzetesen azért, hogy

¹⁶ Az Államtitkárság (*Segreteria di Stato*, a továbbiakban rövidítve: SS) iktatta a beérkező iratokat és szignálta ki, jelen esetben illetékeségből a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja számára, „AE” megjegyzéssel (*Affari Ecclesiastici [Straordinarii]*).

¹⁷ 1945-ben, Serédi bíboros hercegprímás halálát követően Drahos János esztergomi káptalani helynök Angelo Rotta nunciustól különleges szentszéki felhatalmazást kapott, és Hanzlik János szlovák érzelmű tornóci plébános személyében kinevezte a Csehszlovákiához visszakerült főegyházmegyei területek általános helynökét.

¹⁸ „*Auctoritate Apostolica*” – alább is. Értsd: pápai tekintéllyel, azaz mintegy pápai kinevezésként.

¹⁹ A széküresedés idején az esztergomi főkáptalan helynökéül a kanonokok Drahos Jánost, Serédi Jusztinián hercegprímás érseki helynökét választották meg, akit hivatalba lépését követően Mindszenty szintén érseki helynöknek nevezett ki.

jelentést tegyenek erről. Az ilyen alkalmakkor szükséges és lényeges dolgokat jelenttem és javaslatot tettem mindenre, ami az ügyet érinti. Most pedig a legnagyobb nehézségek szorongatnak ez ügyben, melyben még szabályszerű értesítést sem kaptam az Apostoli Szentszék rendelkezéséről, és így még nem is ismerem azt, pedig folyó év október 16-án kelt főpásztori körlevelében a nagyszombati apostoli kormányzó úr már ki is hirdette. Mindezek kormányzásom kezdetén nagy nehézségek elé állítanak. Ilyen körülmények között Szentséged lábai elé borulva és ott panaszkodva alázatosan könyörögni szándékozom atyai jóindulatáért és segítségéért. Amely kegyért nem szűnök meg imáimmal kérlelni a Mindenható Istent, hogy Szentségedet még sokáig megtartsa egészségben és épségben. Szentséged lábait csókolva

† *Mindszenty József* [sk.]
Magyarország hercegprímása,
esztergomi érsek

[Darvas Mátyás fordítása]²⁰

*Archivio della Sezione dei Rapporti con gli Stati – A Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatokkal foglalkozó Szekciójának Levéltára (ASRS), S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii – A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja (AA.EE.SS.), Cecoslovacchia, Pos. 145, P.O. Fasc. 196, eredeti: ff. 70rv. Latin nyelvű gépelt tisztázat, aláírással.*²¹

A döntés előzményei a Vatikánból nézve

A prágai apostoli (inter)nunciaturát 1945 őszén ideiglenes ügyvivő látta el. Csehország a müncheni egyezményt követő periódusban előbb a határ közeli szudétanémet területeket veszítette el, majd német protektorátussá vált. Így Saverio Ritter²² c. aeginai érsek, apostoli nuncius, nem lévén többé csehszlovák kormány, nem maradhatott Prágában. Szlovákia függetlenségének kikiáltása után Pozsonyba próbálta áttenni székhelyét.²³ A május hónapban megkötött fegyverszünetet

²⁰ Az iraton az alábbi feljegyzések olvashatóak: [Kék ceruzával] „1945. november 28.” [Fekete színű tollal, Tardini írása:] „30-11-45. A Szentatyától. Kedves Bafile, gondoltál-e arra, hogy tudass valamit a bíboros ordináriussal? Nem? Miért? És hogyhogy? Mit csinálsz? D[omenico] T[ardini].”

²¹ Két másolati példány: 71rv; 72rv. A másolatokat december 6-án adta át Tardininek.

²² Saverio Ritter (1884–1951): Como egyházmegyes pap, 1935-től volt prágai nuncius. Megszűnven Csehszlovákia, 1939-ben lemondott hivataláról, 1946-tól apostoli internuncius ugyancsak Csehszlovákiában, 1948-tól központi szolgálatban a Vatikáni Államtitkárságon.

²³ 1939. június 18-án ért a szlovák fővárosba, de nem kapott új akkreditációt, ezért egy héttel később, június 26-án el kellett hagynia új állomáshelyét. Utóda 1940 és 1945 októbere között Giuseppe Burzio ügyvivő volt.

követően²⁴ az új ügyvivő Mons. Raffaele Forni²⁵ volt, aki 1945. július 24-i dátummal kapta meg kinevezését, és szeptember elején érkezett a csehszlovák fővárosba.²⁶ Működésének első hónapjában már jelezte Tardininek, hogy a csehszlovák kormány az 1927-ben kötött és 1928 elején ratifikált „modus vivendi”-re²⁷ hivatkozva sürgeti, hogy rendezzék a nagyszombati apostoli kormányzóság korábbi területeinek, továbbá a Kassa és Rozsnyó egyházmegyék csehszlovákiai részeinek kormányzását, és élükre „cseh” főpásztorokat rendeljenek, már csak azért is, mert a nagyszombati apostoli kormányzóság (Esztergomi Főegyházmegye) területén magyar himnuszt énekeltek a hívek.²⁸ Az ügyet Tardini feldolgozásra és javaslatlételre a Csehszlovákiával foglalkozó referensnek (*minutante*), Bafilének szignálta ki,²⁹ akinek szeptember 27-i dátummal kelt hivatali belső följegyzése szerint döntöttek.³⁰ Forni távirati utasítást kapott, mely szerint felhatalmazzák arra, hogy közölje Pavol Jantausch nagyszombati apostoli kormányzóval, miszerint a vitás területet „*ad nutum Sanctae Sedis*” kormányozhatja; Rozsnyó és Kassa esetében pedig Forni tájékoztatója, hogy az illetékes megyéspüspökök csehszlovák területen tartózkodnak-e, milyen feltételek közepette, és lehetséges-e, hogy ugyanazon püspökök, ha szükséges, delegálják joghatóságukat méltó egyházi embereknek.³¹

²⁴ Németországgal a győztes szövetséges hatalmak a mai napig nem kötöttek formálisan békét.

²⁵ Raffaele Forni (1906–1990): Lugano (Svájc) egyházmegyes pap 1934-től, c. eginai érsek 1953-tól, apostoli internuncius Iránban, 1955-től nuncius Venezuelában, 1960-tól Uruguay-ban. 1965–1967 között a Vatikáni Államtitkárságon teljesített szolgálatot, 1967-től Szíriában volt pro-nuncius. 1969-ben visszavonult.

²⁶ Saverio Ritter internunciusi minőségben 1946. május 11-én tért vissza Prágába. Megromlott egészsége miatt gyógykezelésre kellett járnia, ezért ideiglenes ügyvivők helyettesítették, így 1948 februárjától novemberéig Mons. Gennaro Verolino, 1948. novembertől 1949. márciusig Mons. Giuseppe Sensi, 1949. márciustól júliusig ismét Verolino, 1949. július 12-től pedig Mons. Ottavio De Liva, akit a csehszlovák kormány, felmondva a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolatokat, 1950. március 16-án utasított ki. Lásd Giuseppe De Marchi: *Le nunziature apostoliche dal 1800 al 1956*. Vatikánváros, 1957, /Sussidi eruditi 13., Reprint: 2006/, 84.

²⁷ A „modus vivendi” jelen esetben a konkordátum egyik, nem teljes változatát jelenti.

²⁸ Forni 1945. szeptember 25-én kelt, 10. sz. rejtjeles távirata. Archivio della Sezione dei Rapporti con gli Stati – A Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatokkal foglalkozó Szekciójának Levéltára (a továbbiakban: ASRS), S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii – A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja (a továbbiakban: AA.EE.SS.), Cecoslovacchia, Pos. 145 P.O. Fasc. 196, f. 57.

²⁹ A kiszignálás dátuma szeptember 27-e, utólag áthúzva, i. h.

³⁰ „Amministrazione dei territori nuovamente passati dalla Ungheria alla Cecoslovacchia”, Corrado Bafile hivatali följegyzése: ASRS, AA.EE.SS. Cecoslovacchia, Pos. 145 P.O. Fasc. 196, ff. 58rv. Vö. i. h. ff. 60rv. Tardini kézírásával a döntés: i. h. f. 61.

³¹ Ezenkívül a távirat kitért a Szudéta-vidékre, ahol eltérő volt a helyzet, mert nem az Apostoli Szentsek nevezett ki oda főpásztor(oka)t, hanem a cseh püspökök delegáltak német prelátusokat. Az ügyirat ikt. sz. 6091/45., a távirat száma 7, dátuma 1945. szeptember 28-a, hivatali példány: ASRS, AA.EE.SS. Cecoslovacchia, Pos. 145 Fasc. 196 P.O., f. 62.

Forni 1945. október 14-én 156/1945 sz. alatt értesítette a római döntésről Jantauscht, egyben megküldte az általa aláírt és előző napra datált dekrétumot. Eszerint „az Apostoli Szentszék által számára megadott speciális fakultás által felhatalmazva mindazok az egyházközségek, amelyek a legújabb háború előtt a Nagyszombati Apostoli Kormányzósághoz tartoztak, amennyiben a Csehszlovák Köztársaság területén vannak [...], a korábbi státuszba helyeztetnek vissza, apostoli kormányzásával Excellenciás és Főtisztelendő Pavol Jantausch, c. prienei püspököt, nagyszombati apostoli kormányzót bízva meg »ad nutum Sanctae Sedis«.”³² Jantausch ezt haladéktalanul, október 16-i dátummal már közzé is tette a nagyszombati ordinariátus körlevelében,³³ de rögtön egy dubiummal, azaz kétséggel fordult Fornihoz: vajon ugyanazon teljes jurisdikciót kapja-e vissza, amelyet korábban gyakorolt, tehát a megyéspüspöki joghatóságot, vagy csak „ad nutum S. Sedis” apostoli kormányzó jogokat.³⁴ Ezt a kérdést Forni október 23-i dátummal írt jelentésében továbbította Tardininek.³⁵ Ugyanaznap kelt Mindszentynek a pápához írt levele.

Mindszenty első római látogatása

Az ügyben egy hónapon át nem történt előrelépés. 1945. december 4-én azonban Bafile jónak látta, hogy mentegetőzzön, hiszen hivatali főnöke, Tardini szemére vetette, hogy nem értesítette a döntésről a bíboros ordináriust,³⁶ és megtudta, hogy

³² Saját fordításunkban. A dekrétum szövege latinul: „Vigore specialium facultatum a Sancta Sede Nobis nuperrime concessarum, omnes et singulas paroecias, quae ante novissimum bellum Administrationi Apostolicae Tirnaviensi pertinuerunt, utpote in territorio Reipublicae Cecoslovachiae sitas, quod, ipsomet bello composito, in pristinum statum restituitur [! egyeztetés – restituuntur?!], Excellentissimo ac Reverendissimo Domino Paulo Jantausch, Episcopo tit. Prienei, Administratori Apostolico Tirnaviensi, in administrationem Apostolicam ad nutum Sanctae Sedis committimus.” Átgépett példány: ASRS, AA.EE.SS. Cecoslovacchia, 145, Pos. 196 Fasc. P.O. f. 66.

³³ Ordinariatus Tyrnaviensis Litterae Circulares, 1945. Nr. 9. PL 3310/1945 (alapszám 1491/1946). – A Prímási Levéltárban készült fénymásolatot Csíky Balázstól kaptam.

³⁴ „Reverenter nuntio me recepisse ea quae mittere es dignatus, nempe Decretum et comitivam epistolam Nro 156/1945 de die XIV Octobris 1945. Dubium tamen mihi emergit, utrum habeam eandem quam antea, quando iam totum territorium dirigebam, jurisdictionem, an aliquo modo coarctatam. Quia antea pro toto territorio pollebam omnibus juribus et facultatibus episcopi residentialis, rescripto S. Sedis mihi datis, nunc vero nominatus sum simpliciter administrator apostolicus ad nutum S. Sedis.” Jantausch Fornihoz, másodpéldány: ASRS, AA.EE.SS. Cecoslovacchia, Pos. 145 P.O. Fasc. 196, f. 65.

³⁵ Forni ügyvivő Mons. Tardinihoz, 1945. október 23., ikt. sz. SS „AE” 2112/45.: ASRS, AA.EE.SS. Cecoslovacchia, 145 P.O. Fasc. 196, f. 64.

³⁶ „Kedves Bafile, gondoltál-e arra, hogy tudass valamit a bíboros ordináriussal? Nem? Miért? És hogyhogy? Mit csinálsz?” Tardini írásával az aláírt eredeti példányon, lásd fentebb.

„Magyarország excellenciás Primása³⁷ Rómába érkezett” és bizonyosan szóba hozza, hogy nem is értesítették a Mons. Jantauschnak átadott területekről.³⁸ Bafile ezért saját védelmében, belső hivatali följegyzésben rögzítette, hogy amikor szeptember 28-án a prágai ügyvivőt felhatalmazták a dekretum kiadására, ő megkérdezte, értesítsék-e Magyarország Primását is, de nemleges választ kapott. (A kérdésre, hogy miért kapott nemleges választ, magyarázatul szolgálhat – bár maga Bafile nem hivatkozik rá –, hogy Mindszenty József esztergomi érseki kinevezését XII. Piusz pápa csak négy nappal később, 1945. október 2-án írta alá, amely napon az esztergomi érseki beiktatás is megtörtént egy korábbi, augusztus 16-ai pápai engedély alapján.) Mentegetőzését úgy folytatta, hogy el kellett volna készítenie a levél tervezetét, be kellett volna nyújtania aláírásra és odaadni Faggiani úrnak, a *spedició* felelősének, hogy az első andó alkalommal továbbítsa, még akkor is, ha ez az alkalom csak egy évvel később kínálkozott volna. „*Elkövettem a hibát – írta –, hogy alkalomra vártam, hogy elkészítem az értesítés tervezetét. Majd volt alkalom, de erről semmit sem tudtam.*”³⁹ Ezt követően Bafile összefoglalta az 1938-as esztendőben történt előzményeket: őminenciája, a Primás úr (Serédire utalt) 1938. október 10-én, még azt megelőzően, hogy a Csehszlovákiához tartozó területeket visszaadták volna Magyarországnak, sürgősséggel kérte, hogy automatikusan használhassa jurisdikcióját azokon a területeken, amelyeket egymás után visszaadnak.⁴⁰ Serédi távirati választ kapott: „*Az Apostoli Szentszék tanulmányozza a kérdés megoldásának gyakorlati módját. A megfelelő Ordináriusok törekedjenek arra, hogy ne hiányozzék a lelki ellátás a hívek számára a jelenlegi rendkívüli körülmények közepette.*”⁴¹ A budapesti nuncius, Mons. Rotta, 1938. november 3-án – tehát egy nappal a bécsi döntést követően –, miután két jelentést is küldött, azt táv-

³⁷ Az excellenciás primás megnevezés pontos, ha megfontoljuk, hogy Mindszenty még nem kapta meg bíborosi kinevezését, amellyel az eminenciás megnevezés jár.

³⁸ „*Essendo venuto a Roma l'Ecc.mo Primate di Ungheria, egli certamente parlerà della questione dei territori dati in amministrazione a Mons. Jantausch senza che egli sia stato informato.*” Bafile 1945. december 4-én kelt hivatali följegyzése: ASRS, AA.EE.SS. Cecoslovacchia, 145 P.O. Fasc. 196, f. 75r. – Mindszenty két nappal ezt megelőzően érkezett meg Rómába. Utazása részleteire: Németh László Imre: *Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház.* Budapest, 2009, 29–37.

³⁹ A hivatal működésének ez a részlete megérdemli figyelmünket, ezért idézzük az eredeti olasz szöveget: „*Quando con Cifrato del 28 settembre Mons. Forni fu autorizzato a provvedere in merito, domandai se vi era modo di informare anche il Primate di Ungheria, e mi fu detto di no. Avrei dovuto egualmente preparare la comunicazione, sottoporla alla firma e darla al Comm. Faggiani per farla partire alla prima occasione, anche se questa fosse venuta dopo un anno. Commisi invece l'errore di attendere l'occasione per fare la comunicazione. Così è accaduto che l'occasione è capitata, ed io non ne ho saputo nulla.*” Az előbb idézett hivatali följegyzés: ASRS, AA.EE.SS. Cecoslovacchia, 145 P.O. Fasc. 196, f. 75r.

⁴⁰ „*Fare uso automaticamente della sua antica giurisdizione dei territori che man mano verranno restituiti.*” Idézet uo.

⁴¹ „*Santa Sede sta studiando modo pratico di risolvere questione. Intanto rispettivi Ordinari si intendano affinché non manchi assistenza spirituale fedeli attuali straordinarie circostanze.*” I. h.

iratozta, hogy „a bíboros prímás sürgeti a korábban Esztergomhoz tartozó területek jurisdikciójának engedélyezését, amelyeket szombattól [tehát november 5-én, két nappal később] vissza fognak foglalni”.⁴² November 4-én a távirati válaszban ez állt: „A Szentatya a Bíboros Prímást apostoli kormányzónak nevezi ki” a kérdéses területeken, és fenntartja magának a szabályos elrendezést.⁴³

Bafile bizonyára elővette a levéltárból az eredeti dokumentumokat, mert leírása pontos, egy kivétellel. Nem személyesen Rotta nuncius volt, aki Serédi első kéréseit fogadta és továbbította Rómába, hanem az ő nevében Kaldeway ügyvivő.⁴⁴ Bafile időzítése jó volt, hiszen hivatali főnöke, Tardini két nappal később, december 6-án fogadta Mindszentyt, aki átadta neki levelének példányait, s Tardini belső hivatali följegyzése szerint ebben amiatt sajnálkozott, hogy „1. úgy adták Jantauschnak az őáltala kormányzott terület egy részét, hogy nem is értesítették őt. (Ami miatt én csodálkozásomat fejeztem ki, [ó! Bafile]. A prímás hozzátette, hogy a levél eredetijét négy hete küldte meg. Én szemeimet az égnek emeltem, és sajnálkozásomat fejeztem ki... a közlekedés eddig nem működött. A prímás velem együtt sajnálkozik...); 2. Csehszlovákiában nagy publicitást kapott ez az esemény.” Tardini itt megjegyzi, hogy Forni efelől hallgatott, majd közölte Mindszentyvel, hogy ez a Szentatya intézkedése volt...⁴⁵ Tardini színjátéka után két nappal, december 8-án maga a pápa fogadta Mindszentyt.⁴⁶ Magyarország hercegprímása ezt követően

⁴² „Cardinale Primate urge concessione giurisdizione per territori già appartenenti Strigonia, che da sabato saranno ricuperati, finora amministrati da Amministratore Apostolico di Tirmava.” I. h.

⁴³ „Santo Padre costituisce Cardinale Primate Amministratore Apostolico territori di cui Cifrato V. E. Rma N. 21, riservandosi poi procedere regolare sistemazione dei medesimi.” I. h. – Megjegyezzük, hogy az Apostoli Szentsték 1939. július 19-én a „Dioecesium fines immature” bullával rendezte az első bécsi döntés után kialakult helyzetet, egyik intézkedésével egyesítette a területet az Esztergomi Főegyházmegyével. Ez a bulla azonban nem jelent meg a hivatalos közlönyben, az Acta Apostolicae Sedis-ben.

⁴⁴ „Kaldeway ügyvivő egyetértett Serédi kérésével, és úgy továbbította azt, hogy mellékelte a hercegprímás levelére adott válasz fogalmazványát is.” Vö. Csíky Balázs: *Szerédi Jusztinián hercegprímási tevékenysége...* 218. Lásd még uő: *Az első bécsi döntés hatása az Esztergomi Főegyházmegyére, 1938–1945...* 84.; lásd még uő: *Szerédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása...* 227. Csíky Balázs közli a Bafile által tanulmányozott dokumentumok jelzetét is, így pl. Mons. Kaldeway jelentését: ASRS, AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1937–1939, pos. 80, fasc. 59, ff. 3rv–7r. Serédi hozzá intézett levele: i. h. 5r–6r. A többi dokumentum is ugyanebben az Ungheria 80. sz. positióban található.

⁴⁵ „6-XII-’45. Il Primate di Ungheria mi dà copie di una lettera nella quale deplore: 1. che sia stata data qui amm[inistrazio]ne a M. Jantausch una parte di territorio già da lui ammin[is]trato, senza prevenirlo. (Col che io lui mostrò... meravigliato... [ahi! Bafile]. Il Primate aggiunge che l’originale della lettera fu da lui inviato quattro settimane fa. Io subito dopo alzo gli occhi al cielo e deploro che pur troppo... le comunicazioni non hanno finora funzionato. Il Primate deplora con me...); 2. che in Cecoslovacchia sia stato dato molta pubblicità a questo fatto [Forni... tace!] Gli spiego il provvedimento è edotto dal S. P.” Tardini kézírása, lásd ASRS, AA.EE.SS. Cecoslovacchia, 145 P.O. Fasc. 196, ff. 76rv.

⁴⁶ Az utazás részleteit lásd Németh László Imre: *Mindszenty megvalósult álma...* c. idézett munkájában, 33. 77. jegyzet. A pápai audiencia lefolyását az emlékiratokból ismerjük. Mindszenty József: *Emlékirataim*, Ötödik kiadás. Budapest, 1989, 109.

két nappal, december 10-én, még Rómából, újabb levélben fordult XII. Piuszhoz, amely hat nappal később Tardini hivatalába került ügyintézésre.⁴⁷

Mindszenty József levele XII. Piusz pápához, amelyben visszakéri a joghatóságot a Dunától északra fekvő (csehszlovák) területeken
Róma, 1945. december 10.

4040/1945. [N. Prot. SS „AE” 564/46.]

Szentséges Atya!

Alulírott Magyarország Hercegprímása, Esztergomi Érsek, Szentséged lábai elé hajolva alázatosan kéri, hogy méltóztassék hatályon kívül helyezni a Prágai Nunciatura levelét, amelyben felfüggeszti a Dunától északra fekvő, az 1938. évi bécsi döntést követően Magyarországhoz csatolt területen az esztergomi érsek jurisdikcióját, és azt a Nagyszombati Apostoli Kormányzóságnak adja át.

Indokaim a következők:

- 1) A Prágai Nunciatura intézkedésére nem volt szükség,⁴⁸ hiszen ott volt és még ma is ott van általános helynököm, Hanzlik János plébános, aki beszéli a szláv kisebbség és a magyar többség nyelvét. Illetékes azon a területen.
- 2) Még nincs békekötés, csak fegyverszünet, amely nem végleges jellegű.
- 3) Az Apostoli Szentszék a Prágai Nunciatura révén – gyermeki fájdalomra – a világ előtt kétes színben tűnik fel, mintha azt a területet már Csehországnak ítélte volna. A pozsonyi „Cas” (október 25-i szám) ebben az értelemben triumfált.
- 4) Magyarországon nagy lesz a zavar, mégpedig az Egyház ellen, ha a diszmembráció⁴⁹ híre elterjed. Én sem fogom tudni megvédeni a Prágai Nunciaturának ezt a hírét a közvélemény előtt.
- 5) Az Apostoli Szentszék gyakorlatának sem felel meg a Prágai Nunciaturának ez a döntése. – Muraköz ezer éven át politikailag Magyarországhoz, ám egyházilag a Zágrábi Érsekséghez tartozott. 1918-ban Jugoszláviához csatolták. 1941-ben az ezeréves jogon ismét Magyarországhoz csatolták. Magyarország kérte az egyházi rendezést is. Az Apostoli Szentszék negatív választ adott, miszerint meg kell várni a békekötést, és ez a terület nagyjából szláv nyelvű.

⁴⁷ Mindszenty 1945. december 13-án érkezett vissza első római útjáról.

⁴⁸ A latinban „necessarium” áll, helyesen: „necessaria” lenne, mert a „solutio” nőnemű: „*Solutio Nuntiaturae Pragen. non fuit necessarium.*” A fogalmazványban „solutio” helyett „decretum” van, a javításkor nem figyeltek oda az egyeztetésre.

⁴⁹ Diszmembráció (lat.) = széttagolás.

Ebben az esetben a békekötés időpontja elfogadható volt. Viszont az én területemen több magyar él, mint horvát Muraközben. A kérdéses területen lakik: 1 cseh, 453 szlovák és mindenki más magyar (700 000 egy hatalmas tömegben.)⁵⁰

Szentséged szereti a szerencsétlen Magyarországot, és látta már az Esztergomi Székesegyház kapujából⁵¹ az erőszakos politika nyomorúságos következményeit, és bizonyára nagy fájdalom tölti el.

Ezért nagy bizalommal várom Szentséged döntését és a Nunciatúra dekrétumának hatályon kívül helyezését.

Egyébként szüntelen kérem imáimban a Mindenható Istent, hogy Szentségedet sokáig tartsa meg egészségben és épségben.

Szentséged lábait csókolva

legkisebb és legengedelmesebb fia
† *Mindszenty József* [sk.]
Magyarország Hercegprímása
Esztergomi Érsek

[Saját fordítás]⁵²

*ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, Pos. 145 P.O. Fasc. 196, ff. 93rv. Latin nyelvű gépelt tisztázat, aláírással.*⁵³

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának válasza

S. E. Mons. Domenico Tardini⁵⁴ aláírásával 1946. január 27-én kelt a válasz, amely „az idő sürgetésére” hivatkozva indokolja az intézkedést, ugyanakkor azzal nyugtatja az esztergomi főpásztort, hogy „az egyházmegyehatárok semmiképpen sem változnak. Ezért nem történt sem diszmembráció, sem aggregáció, amely a korábbi

⁵⁰ Ez az adat túlzott. Az első bécsi döntés (1938) által a Csehszlovák Köztársaságtól Magyarországnak visszaadott területből az Esztergomi Főegyházmegyéhez 5216 km² került 154 plébániával, 290 pappal és 452 320 katolikus hívővel.

⁵¹ Utalás arra, hogy 1938-ban, a 34. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus idején Pacelli bíboros, pápai legátus járt Esztergomban is. 1938. május 31-én elkísérte a Szent Jobbot Esztergomba.

⁵² Az iraton az alábbi, fekete tollal írt feljegyzés olvasható: „Látta a Szentatya 1945. december 16-án. Egy nagyon általános latin levelet kell írni arról, hogyan alakultak a dolgok. Visszatértünk 1938-ba... Az adminisztráció »ad nutum«. A megoldás átmeneti. A prágai rádió meghamisította jelentőségét. Az Apostoli Szentszékek nem ez a szándéka...”

⁵³ A Primási Levéltárban Csíky Balázs által felkutatott latin nyelvű fogalmazvány jelzete: PL 4040/1945 (alapszám: 1491/1946).

⁵⁴ Tardini ekkor még nem püspök, nem érsek. Hivatalánál fogva azonban megillette a *Sua Eccellenza*, az excellenciás cím.

egyházmegyei határokat csökkentené vagy növelné.”⁵⁵ Következzék a latin levél magyar fordítása.

Domenico Tardini válaszelevele Mindszenty Józsefhez

Vatikánváros, 1946. január 27.

1491/1946. [N. Prot. SS „AE” 563/46.]

Excellenciás és Főtisztelendő Uram,

Ahogy történt,⁵⁶ 1945. december 10-ei kelettel nagyon fontos levelet írtál az Esztergomi Érsekség azon területének egyházi kormányzásával kapcsolatban, amely a jelenlegi háború eseményei és a fegyverszünet miatt most a Csehszlovák Köztársasághoz tartozik.

A dolgok szükségét megfontolva olyan intézkedés történt, hogy ennek a területnek apostoli kormányzása az Apostoli Szentszék rendelkezésére bocsáttassék, és ennek végzésével Excellenciás és Főtisztelendő Pavol Jantausch Úr, nagyszombati apostoli kormányzó bízassék meg.

Mindezek az idő sürgetése miatt történtek, és az egyházmegyehatárok semmiképpen sem változnak. Ezért nem történt sem diszmembráció, sem aggregáció, amely a korábbi egyházmegyei határokat csökkentené vagy növelné.

Nem az én feladatom, hogy erről az intézkedésről értesítsek Téged, csak az a szándékom, hogy amint leginkább történhet, az egyházi érdekek nagyobb védelmet kapjanak, és a jelenlegi keserőségek közepette biztosítsalak a Szentatya együttérzéséről, imádságáról és szerető jókívánságairól. Amit örömmel hozok tudomásodra, és kérlek, hogy közöld a lelkipásztori ellátással Rád bízott hívekkel.

Abban a szerencsében van részem, hogy Neked, valamint híveidnek (nyájadnak) az Apostoli Áldást közvetítsem, amelyet a Szentatya számotokra mennyei megvilágosodás és segítség iránti könyörgésével nyújt.

Dominicum Tardini [sk.]

[Saját fordításunk]

ASRS, AA.EE.SS, *Cecoslovacchia*, Pos. 145. P.O. Fasc. 196, f. 91. ff. 92rv. *Latin nyelvvű, kézzel írt fogalmazvány, bélyegzős aláírás.*⁵⁷

⁵⁵ Erről a levélről, a Prímási Levéltárban őrzött eredeti példány alapján ír Csíky Balázs: *Szerédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása...* 254.

⁵⁶ Az eredeti latinban: „Ut per erat...”.

⁵⁷ Az Esztergomi Prímási Levéltárban Csíky Balázs által felkutatott eredeti példány jelzete: PL 1491/1946.

„Az egyházmegyehatárok semmiképpen sem változnak” kitétel magyarázatra szorul. 1945 végén, 1946 elején ez azt jelentette, hogy a nagyszombati/trnavai apostoli kormányzóság területe az első bécsi döntés előttire nagyobbodik, ami az egykori esztergomi főegyházmegye Dunától északra lévő területeit jelenti. Mivel a nagyszombati apostoli kormányzóság közvetlenül az Apostoli Szentszékhez tartozott, ezek a területek már nem tartoznak Esztergomhoz. Kivételt az első bécsi döntés utáni időszak jelentett, amikor – pápai bulla erejével – visszatértek Esztergomhoz. 1945 után azonban nem született új pápai bulla, amely ezt az intézkedést hatályon kívül helyezte volna. Tehát Mindszenty József alappal kifogásolta a Prágai Nunciátúra intézkedését.

2. Újabb tiltakozó levél

Mindszenty tiltakozó levelei sorába illeszkedik a következő is, amelyben kérte, hogy halasztassék el az egyházmegyék szétszakítása, hogy a hívek lelki gondozását saját nyelvükön végezzék, továbbá biztosítsák iskoláikat és a papi utánpótlást illető jogait, végül pedig a különböző rítusok ügyeinek eldöntése során ne szenvedjenek kárt a latin rítus hívei és intézményei.

**Halasztassék el az egyházmegyék szétszakítása,
és a szomszéd államokban élő magyar hívek lelki gondozását saját nyelvükön
történjék**

Mindszenty József levele XII. Piusz pápához

Esztergom, 1946. április 11.

1950/1946. [N. Prot. SS „AE” 7452/46.]

Szentséges Atya!

Oly sok és akkora kegyekben és jótéteményekben részesülve már Szentségedtől, félve, ám ugyanakkor bizakodva is, további könyörgésekkel szándékozom Szentséged, közös jó atyánk elé járulni nemcsak saját, hanem Magyarország minden előljárójának nevében is.

Igen jól ismert Szentséged számára, hogy minden erőnket összeszedve, mekkora belső nehézségek közepette tudunk csak eleget tenni és megfelelni szent kötelességeinknek. Ezeken felül még súlyosabb félelmek szorongatnak a külföldről bekövetkező események, tudniillik a már közelgő tárgyalásokon ránk kiszabandó béke és a békemegállapodást követő különböző – köztük egyházi – rendelkezések miatt. A legteljesebben bízunk Szentséged atyai jóakaratában. Hű magyar népünk a legteljesebb bizakodással táplálja magában azt a meggyőződését, hogy még ha mindenki más elhagyna is, Szentséges Atyja nem fog. Ezért sürgetnek minket, püspököket,

hogy legyünk tolmácsai Szentséged színe előtt bizalmuknak, egyszersmind könyörgésüknek, melyekkel Magyarország katolikusai a szent város felé tekintenek.

Konkrétan azért könyörgünk mindnyájan térden állva, alázatosan, hogy tudniillik a definitív egyházi rendelkezések, elsősorban az egyházmegyék szétszakítása,⁵⁸ amennyire lehet, halasztassék el, továbbá, hogy a Magyarországgal szomszédos államokkal esetleg megkötendő megállapodásokban őrizték meg az egyes államokban jelentős számban élő és ott maradó magyar híveket és intézményeiket, különösen saját nyelvükön való lelki gondozásuk jogát, biztosítsák iskoláikat és a papi utánpótlást illető jogait, végül, hogy a különböző rítusok ügyeinek eldöntése során ne szenvedjenek kárt a latin rítus hívei és intézményei.

Egyébként Szentséged szent lábát csókolva vallom magamat legalázatosabb és legjámborabb szolgájának és leglegendesebb, legkisebb fiának

† *Mindszenty József bíboros*
Magyarország hercegeprímása,
esztergomi érsek

[Darvas Mátyás fordítása]⁵⁹

ASRS, AA.EE.SS, *Ungheria*, 129, ff. 74rv. *Latin nyelvű gépelt tisztázat, aláírással.*

Erre a levelére nem érkezett válasz, amire utal az a körülmény is, hogy ceruzával ráírták: „Ad Acta”.

3. Mindszenty újabb erőfeszítései

1947. április 24-én XII. Piusznak címzett levelében Mindszenty arról a szóbeszéd-ről ír, hogy az Esztergomi Főegyházmegye dél-szlovákiai részéből önálló egyházmegyét alakítanak ki. Tudatja, hogy az ottani lakosok magyar anyanyelvűek, közülük sokakat áttelepítettek Magyarországra, illetve a cseh nyelvű területekre. Kéri a Szentatya jóindulatát. A levelet Péterffy Gedeon,⁶⁰ a Pápai Magyar Intézet igazga-

⁵⁸ Egyházmegyék: Esztergom, Rozsnyó, Kassa, Szatmár egyházmegyéket szelte a trianoni határ Csehszlovákia és a trianoni Magyarország között. A csehszlovák kormány azt kérte az Apostoli Szentséktől, hogy az egyházmegye-határokat úgy vonják meg, hogy azok megfeleljenek az új államhatároknak. Mindszenty ezt úgy fogalmazza meg, hogy az egyházmegyéket szétszakítják.

⁵⁹ Az iratra ceruzával ráírták: „Ad acta”.

⁶⁰ Péterffy Gedeon (1912–1993): r. kat. pap 1936; 1947 januárjától a római Pápai Magyar Intézet igazgatója, 1951-ben kivándorolt az Egyesült Államokba, az amerikai állampolgárságot Elmer G. Peterson néven vette föl, 1980-ig South Bendben (Indiana állam) a Szent István templomban a magyar hívek lelkesze volt.

tója vitte be a hivatalba, átadta Mons. Gennaro Verolinónak,⁶¹ aki azt továbbította az Első Szekciónak.⁶²

**Az Esztergomi Főegyházmegye dél-szlovákiai része
ne legyen önálló egyházmegye**

Mindszenty József levele XII. Piusz pápához

Esztergom, 1947. április 24.

2640/1947. [N. Prot. SS „AE” 4048/47.]

Szentséges Atya!

Olyan híresztelések terjednek, hogy a Csehszlovák Köztársaság minden követ megmozgat, hogy Szlovákia területén újból egyházmegyéket szervezzenek, vagy legalább annak déli részén, a joghatóságilag az Esztergomi Főegyházmegyéhez tartozó és időlegesen a nagyszombati apostoli kormányzó joghatóságára bízott területen jöjjön létre mielőbb új egyházmegye.

Noha jól tudom és meggyőződésemmel, hogy az Apostoli Szentszék a dolgot minden oldalról és a maga teljességében át fogja gondolni, mégis gyermeki bizalommal és mély alázattal bátorkodom és sietek Szentséged magas figyelmét a következőkre irányítani.

A szóban forgó területen, néhány helyet leszámítva, magyar ajkú hívek laknak – szám szerint kb. 700 000 – éspedig egy tömbben. E magyar nemzetiségű lakosokat a mai csehszlovák kormányzat részben a Magyarországon élő szlovákokkal megcserélni igyekszik, részint e Köztársaság tisztán csehek lakta tájaira deportálja és telepíti át kényszerrel az elűzött németek helyére, hogy ott beolvadjanak. E terület már hosszabb ideje rettentő módon fel lett dűlva és elárad a kegyetlenség. Ez az idő teljességgel alkalmatlan az egyházi élet megszervezésére. Ha pedig ez ügyben valami történne, nálunk Magyarországon, illetve a deportált és deportálandó magyarok között is elkerülhetetlenül felmerülne a gondolat, sőt vád, hogy az Apostoli Szentszék a magyarok kárára jár el és támogatja a csehszlovák kormányzat brutális eljárását.

Ezek alapján a kérdést bátorkodom újra és újra Szentséged atyai jóindulatába ajánlani.

Egyébként Szentséged szent lábát csókolva vallom magamat legalázatosabb és legjámborabb szolgájának és legengedelmesebb, legkisebb fiának:

⁶¹ Verolino, Gennaro (1906–2005): r. kat. pap 1928, szentszéki diplomata, 1942–1945 között a budapesti nunciatura titkára (*uditore*), c. püspök 1951, nuncius, 1963–1986 között a Rítuskongregáció titkára.

⁶² Megjegyzés külön lapon: ASRS, AA.EE.SS. Cecoslovacchia, 200, f. 713.

† Mindszenty József bíboros
Magyarország hercegprímása,
esztergomi érsek

[Darvas Mátyás fordítása]⁶³

ASRS, AA.EE.SS, *Cecoslovacchia*, 200, ff. 714rv. *Latin nyelvű gépelt tisztázat, aláírással.*⁶⁴

1947. június 30-án kelt a Tardini által aláírt válasz, amely szerint semmiféle hivatalos kérelem az újonnan felállítandó egyházmegye ügyében nem érkezett az Apostoli Szentszékhez, ezért azzal nem is foglalkozik.⁶⁵ De ha érkezne ilyen kérelem, azt alaposan megvizsgálnák. Végezetül biztosítja az esztergomi főpásztort afelől, hogy ha ez a kérdés az Apostoli Szentszékhez kerülne, nem mulasztaná el azt részrehajlás nélkül mérlegelni, ahogy az ilyen fontos kérdésekben korábban is körültekintően járt el, és amelyhez a hivatkozott területeket érintő komplex és hosszú éveken át tartó tárgyalások során mindig tartotta magát.⁶⁶

4. Mindszenty újabb levele

1947. június 9-én kelt levelében Mindszenty a pápához fordult, hogy kapjon részesedést a csehszlovákiai birtokok jövedelméből. Indoklásában leírja, hogy a magyarországi részen lévő birtokokat az állam az agrárreform keretében elvette, így azok jövedelméből nem részesedik. Költségei viszont vannak, intézményei, így a szeminárium fenntartása őt terheli.

⁶³ Az iratra rávezetve: „Látta a Szentatya május 24-én”.

⁶⁴ A Prímási Levéltárban Csíky Balázs által felkutatott fogalmazvány jelzete: PL 2640/1947.

⁶⁵ Idáig Bafile 1947. június 17-én kelt első olasz nyelvű gépelt tervezete, amelyet Tardini újjáíratott. Jelzete: ASRS, AA.EE.SS, *Cecoslovacchia*, Pos. 200, f. 711.

⁶⁶ Az 1947. június 26-án kelt teljesen új tervezet szövegéből: „*Pro certo habeas, si huiusmodi quaestio ad Apostolicam Sedem proferatur, hanc examinaturam eandem esse ponderato iudicio et integra aequitate, quibus ea suos regit actus et quibus in tractandis arduis et diuturnis negotiis ad illa territoria spectantibus uti semper consuevit.*” Domenico Tardini 1947. június 30-án kelt, SS „AE” 4048/47 ikt. sz. latin nyelvű válaszlevele Mindszenty Józsefhez. Jelzete: ASRS, AA.EE.SS, *Cecoslovacchia*, Pos. 200, f. 708 (latin hivatali példány), ff. 709rv (latin tervezet), f. 710 (olasz tervezet). – A Prímási Levéltár jelzete: PL 2640/1947. (4783/1947. alapszám, eredeti, aláírt. Csíky Balázs gyűjtése). – Ugyanazon dátummal, SS „AE” 4049/47 ikt. sz. alatt Tardini írt Ritter internunciusnak Prágába, mellékelve Mindszenty levelének másolatát: ASRS, AA.EE.SS, *Cecoslovacchia*, Pos. 200, f. 712.

**Miután magyarországi birtokait államosították, részasedést kér
a csehszlovákiai birtokok jövedelméből
Mindszenty József levele XII. Piusz pápához
Esztergom, 1947. június 9.**

3774/1947. [N. Prot. SS „AE” 4821/47.]

Szentséges Atya!

Az 1945 eleji fegyverszüneti megállapodás tüstént visszaállította az előző háború után Trianonban megszabott határokat, melyeket a békeszerződés is így rögzített. Az Esztergomi Főegyházmegye jelentősebb része így ismét csehszlovák fennhatóság alá került; kormányzását Szentséged később a nagyszombati apostoli kormányzóra méltóztatott bízni.

Ugyancsak 1945. március 15-én kihirdették az agrárreform rendeleteit: a birtokok közül senki sem tarthatott meg 100 holdnál többet. Ezen, később a törvényhozás által is szentesített és megerősített rendelet alapján rögtön kisajátítottak és felosztottak minden birtokot, így az egyháziakat is. Ez történt itt, Magyarországon. Jelentősebb prímási, illetve érseki és káptalani, továbbá az esztergomi szemináriumot illető birtokok csehszlovák területen maradtak meg, és ezek most is jogos tulajdonosok birtokában vannak. Ezek kezeléséből a csehszlovák kormány a jogos javadalmasokat és haszonélvezőket rögtön és teljesen kizárta, és igazgatásukról egyházi határain belül a szlovák püspökök egyetértésével külön gondoskodott és gondoskodik.

Így most az esztergomi érsek, aki egyben Magyarország prímása is, káptalanja és a Szeminárium magyar területen fekvő birtokaitól megfosztva áll, és a Csehszlovákiában levő körülbelül 50 000 hold jövedelmeiből semmit nem kap meg. Nemcsak méltányosnak, de teljességgel jogosnak tűnik és az is, hogy e birtokok jövedelmeiből részesüljenek a törvényes esztergomi javadalmasok, illetve a nélkülszlovák haszonélvezők.

Múlt év november 5-én ez ügyben megkerestem a nagyszombati apostoli kormányzó urat, ám mindeddig – ó fájdalom – még csak választ sem kaptam. Nem marad hát más lehetőségem, mint Szentséged színe előtt könyörögni saját nevemben és a Káptalanéban ezen alázatos kérésekkel: méltóztasson kegyesen úgy rendelkezni, hogy e súlyos dologban minél előbb érvényesüljön a jogos igazság. Mindentől megfosztva még az elháríthatatlan szükségsekről sem vagyok képes gondoskodni; mégis, nem saját magamért, hanem elsősorban céljaimért és egyházi intézményeimért bátorkodom és kényszerülök könnyítést kérni címzetes javaimból.⁶⁷

⁶⁷ *E bonis titularibus.* Jelentheti: a címzetes javaimból, de a szövegösszefüggésből, miszerint könnyítést kér bizonyos terhek alól, az következhet, hogy a címzetes javakkal járó terhek alól.

Egyébként Szentséged szent lábát csókolva vallom magamat legalázatosabb és legjamborabb szolgájának és legengedelmesebb, legkisebb fiának:

† *Mindszenty József bíboros*
Magyarország hercegprímása,
esztergomi érsek

[Darvas Mátyás fordítása]⁶⁸

ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, 148b, ff. 141rv, f. 142. Latin nyelvű gépelt tisztázat másolata.

1947. július 30-i dátummal készült el Bafile az olasz nyelvű választervezettel, amelyen Tardini áthúzott minden részletezést, így a következőket: értesítéssel lesznek az illetékes (értsd: a nagyszombati apostoli kormányzó) felé; egyrészt a (csehszlovák) kormány nehézségeket támaszt a jövedelemnek az országból való kikerülése ellenében, másrészt mindmáig nem sikerült visszaszerezni a kérdéses javakat azon személy kezelésébe, akit azzal az Apostoli Szentszék megbízott (értsd: a nagyszombati apostoli kormányzót), mert a (csehszlovák) kormány által kinevezett bizottság kezeli azokat, és még mindig ki vannak téve annak a veszélynek, hogy mint magyar vagyont elkobozzák, ezenkívül az is lehetséges, hogy az új agrárreformot előíró törvény hatálya alá kerülnek. A tervezet záró része szerint az Apostoli Szentszék a rendelkezésére álló eszközöket fel fogja használni, hogy ezek a javak visszakerüljenek, és megmentse a rájuk leselkedő veszélyektől, de a jelenlegi kényes helyzetben a tárgyalások eredménye rendkívül bizonytalan. – Idáig a tervezet kihúzott része. Tardini aláírásával ment az általános hangvételi válasz, amely nem tért ki ezekre a fontos, a körülményeket megvilágító részletekre. A latin fordítás dátuma: augusztus 4.⁶⁹

5. Mindszenty újabb tájékoztatása

Három nappal később Mindszenty – mint Drahos János helynök írja: saját kezűleg – a csehszlovákiai paphiány miatt és a magyar papság kiutasítása, valamint a magyar falvakból való szándékos elhelyezése, a magyar falvakba magyarul nem tudó szlovák papok helyezése ellen esedező levelet írt XII. Piusz pápához. Tekintettel arra, hogy 1947. június 13-án elindult kanadai útjára, a levél aláírására

⁶⁸ A lap alján kézírással a Hivatal ceruzával írt megjegyzése: „Jelenleg arról van szó, hogy megmentjük ezeket a kisajátítástól.” [Értsd: államosítástól].

⁶⁹ Az olasz tervezet jelzete: ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, 148b, f. 144. A latin nyelvű fordítás hivatali példánya: i. h. ff. 143rv.

a helynökét kérte föl. – Bár ez kifejezetten nem tartozik az egyházi joghatóság kérdéséhez, a levél hangvételéből arra következtethetünk, hogy az esztergomi érsek még mindig illetékesnek tartotta magát abban, hogy interveniáljon a csehszlovákiai magyar lelképásztori ellátás ügyében, ezért a levelet teljes terjedelmében, magyar fordításban közöljük.

A magyar anyanyelvű papok és hívek helyzete Csehszlovákiában
Mindszenty József levele XII. Piusz pápához

Esztergom, 1947. június 12.

3854/1947. [N. Prot. SS „AE” 4672/47.]

Szentséges Atya!

Mély tisztelettel kérem Szentségedet, hogy ne vonakodjék közbenjárni a csehszlovák kormánynál a magyar papok elűzése ellen, és a szlovák püspöki karnál sem, hogy őket magyar híveknél helyezzék el.

I. A pasztoráció sérülése és végzetes kára nélkül egyetlen magyar papot sem lehet csehszlovák területről elvinni.

Nem titok, hogy Csehszlovákia már évtizedek óta paphiánnyal küzd. A szlovák püspöki kar 1946. augusztus 8-án kelt körlevele nagy fájdalommal panaszkodik, kijelentve, hogy a paphiány a Szlovák Egyház sajnó sebe. Szintén az ő, 1946. november 14-ei körlevelük ismeri be, hogy a paphiány több egyházmegyében már nyomasztó méreteket öltött, és a püspökök igazán nyugtalanok emiatt. A Prágai Érsekség területén 650 aktív pap van, miközben 1350-re lenne szükség. 700 hiányzik tehát. Az Olomuci Érsekségben 820 pap van 1206 helyett, tehát hiányzik 400. Hasonló a helyzet cseh és morva területeken. Ám a legnagyobb paphiány a Litomerici Egyházmegye határait sújtja. „Ennek következményei igen súlyosak.” A körlevél szerint a paphiány oka a hivatások hiánya. Az Olomuci Főegyházmegyének a századfordulón 242 papnövendéke volt, most csak 116 van. A hivatások hiánya érthető az erkölcsi hanyatlásból és a gyakorlati naturalizmusból, továbbá a válások és az isteni törvénnyel ellentétesen nevelt nemzedékek okán.

Az Elba-vidékre deportált magyarok írják, hogy ott nem szokás az Úr napjának megszentelése, helyette vadászattal és korcsolyázással [*Schlittschuhlaufen*]⁷⁰ szórakoznak. Ebben a helyzetben egyáltalán nem a papok fogyatkozása a gond, sokkal inkább a meglévők megtartása és megőrzése. Tehát ha a csehszlovák kormányzat 1945-ben – a körülbelül 200, ott élő magyar papból – több mint 100 magyar papot elűzött, öt deportálandó visszatartása elengedhetetlen. Ezek maradása egyrészt nem növeli a már meglévő paphiányt, másrészt ott vannak a magyar ajkú hívek, akiket csakis ezek a papok tudnának pasztorálni nyelvük és egyéb okok miatt, nehogy e hitet

⁷⁰ Az eredeti latinban zárójelben a magyarázó német szó.

megvalló népesség a fent említett sírba szálljon.⁷¹ A 652 000 magyarból körülbelül 500 000 katolikus. Közülük 30 - 40 000-et elűztek, a többieket pedig az Elba vidékére deportálták vagy még otthonukban élnek.

Ha karácsonyi rádióüzenetében már Beneš elnök is az erkölcsök javulását tartotta kívánatosnak, nem lehetetlen, hogy Szentséged jószágos közbenjárására alábbhagyna a magyar papok további elkergetése.

II. A szlovák püspökök ráadásul – talán nem állami irányelvek nélkül, vagy azoktól függetlenül – a csak magyarul tudó papokat magyar híveiktől tiszta szlovák falvakba helyezik át, helyüket pedig teljesen szlovák papokkal töltik be; a püspökök egészen mostanáig eltúrték, hogy a nacionalizmustól terhelt és az Egyház szellemétől teljesen idegen pozsonyi (bratislavai) egyetemre ne vegyenek fel magyar klerikusokat. Hogy ezek így vannak, azt a következetlenségek is tanúsítják: mivel ez egyrészt a fent panasztól paphiányt növeli, vagy – a magyar papok ilyen helyezésével – azt mutatja, hogy a katolikusok, ha magyarok, nem egyenértékűek az egyéb hívőkkel, hiszen nincs joguk anyanyelvi pasztorációra; a papoknak, ha magyarok, nincs joguk lelkipásztori tevékenységre honfitársaik között. A hívek nyelvén nem tudó pap az Egyház kárára van mind a szlovákoknál, mind a magyaroknál.

Az Apostoli Szentszék napról napra nagyobb gondot fordít Kínában és más missziós területeken az őslakos, helyi népből származó klerikusokra. Szlovákia püspöki kara, úgy tűnik, teljesen más útra lép.

Mély tisztelettel és alázatos lélekkel kérem Szentségedet, hogy szíveskedjék atyai tekintélyével befolyást gyakorolni a szlovák püspöki karra, hogy arra indítsa őket: a magyar papokat magyar hívekhez helyezték, és az Elba-vidékre, az oda deportáltak lelki gondozására küldjenek kihelyezett papokat, akik őket látogatják.

A cseh és morva püspököket figyelmeztetni kell, hogy az ott látogató papoknak az egyházi joghatóságon kívül adjanak meg minden szükséges segítséget, különösen az állami tisztségviselők támasztotta nehézségek leküzdéséhez.

Ha a magyar papok révén megőrizhetik a deportált magyar hívek virágzó és az átélt szenvedésektől még rendíthetetlenbé vált lelki életét, e szerencsétlenek sorsa talán lelki kovásza lehet a cseh-morva népességnek, melynek vallástalanságát maguk a cseh püspökök panaszolják. Ha pedig a nép jámborabb lesz ott, mérséklődik majd a paphiány is.

A pozsonyi (bratislavai) magyar híveket nem gondozzák anyanyelvükön, még egy magyar nyelvű kalendáriumuk vagy katekizmusuk sincs.

Mindezeket annál nagyobb bizalommal bátorkodom Szentséged atyai jóakarátába ajánlani, mert Szentséged 1946. december 27-én így írt a csehszlovák püspököknek adott válaszában: „Különös gondjaitokat igényli pedig két, egymással összefüggő iker-kérdés, tudniillik a szent szolgálatban állók alacsony száma és a kiterjedt területeken megcsappant lelkigondozás: nagy fontosságú dolog ez, amellyel a vallás

⁷¹ Értsd: nyelvét, magyar kultúráját elveszítse.

tisztasága a lehető leghamarabban összefügg... Az emberiséget szem előtt tartva törekedjete azokra, amiket a hivatalotokból fakadó lelkiismeret sürget...”
Alázatos könyörgésem megújításával Szentséged lábait csókolva maradok...

*

Az eminenciás főpásztor úr külön megbízásából, aki e levelet saját kezűleg írta meg, ám mivel sietve Amerikába indult – amire szinte az utolsó pillanatban került sor – aláírni már nem tudta, és rám bízta, hogy az ő nevében aláírjam és elküldjem: e megbízásnak engedelmesebben bátorkodom e sorokkal teljesíteni azt.
Egyébként Szentséged szent lábait csókolva maradok

Szentséged
legalázatosabb és leghívebb,
legengedelmesebb és legkisebb fia
Drahos János
általános helynök
különleges megbízott⁷²

[Darvas Mátyás fordítása] ⁷³

ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, 200, ff. 706rv-707rv. Latin nyelvű gépelt tisztázat, Drahos János aláírásával.

Mons. Bafile az olasz nyelvű választervezettel 1947. július 24-én lett kész, ebben biztosítja a levélíró, hogy levele beérkezett, röviden összegzi tartalmát, majd megnyugtatóan a levélíró, hogy Őszentsége rendelkezésére az Államtitkárság nagy érdeklődéssel tanulmányozta a levélben foglaltakat, és felhívta az illetékesek [értsd: a csehszlovákiai püspökök] figyelmét a kényes kérdésre, valamint ajánlotta nekik, hogy gondoskodjanak azon említett katolikusok saját anyanyelvükön történő lelki

⁷² „Specialiter delegatus” – értsd: erre az aláírásra felhatalmazott.

⁷³ A Hivatal gépelt megjegyzése (külön lapon, jelzete: ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, 200, ff. 705): „Péterfy [!] Főtisztelendő hozta. Eminenciás Minzenty [!] nevében sürgeti, hogy az Apostoli Szentszék járjon közbe a Csehszlovák Püspöki Karnál, hogy ne üldözzék el a Csehszlovákiában élő magyar papokat Magyarországra és felsorolja az érveket. 1947. június 28.” [Ez lényegét illetően helyes megállapítás, de a levél ennél jóval több elemet tartalmaz. – Péterffy Gedeon, a Pápai Magyar Intézet igazgatója hozta a hivatalba.] Újabb hivatali feljegyzés: „Látta a Szentatya 1947. július 1.”

ellátásáról.⁷⁴ A levél latin fordítását Tardini aláírásával 1947. július 30-i dátummal küldték meg.⁷⁵

6. A lemondási kísérlet

Mindszenty hiába küldte segélykiáltásait a Vatikánba és a szövetséges hatalmak vezetői felé,⁷⁶ érdemben nem érkezett segítség, így sajátos fegyverhez fordult: 1947. augusztus 27-én XII. Piusz pápához írt levelében bejelentette lemondását „örhelyéről”.⁷⁷ Tardini 1947. november 5-én kelt aláírásával érkezett a válasz, amely helytállásra buzdította.⁷⁸

Exkurzus. A nagyszombati apostoli kormányzóság területi gyarapodása. Változás a győri egyházmegye területében

Dolgozatunk – címadása szerint – elsősorban a Dunától északra fekvő, korábban az Esztergomi Főegyházmegyéhez tartozó csehszlovákiai területek egyházkormányzati változásait tárgyalja. Szorosan véve nem tartozik ide a Dunától délre fekvő három plébánia esete, amelyek Győr Egyházmegyéhez tartoztak. Tekintettel arra, hogy ezzel kapcsolatban a vatikáni források figyelembevételével még nem született feldolgozás, röviden kitérünk erre a kérdésre is.

A párizsi békekötés értelmében 1947. február 10-ét követően a trianoni békekötéshez képest további három falut a pozsonyi hídfőhöz csatoltak: Dunacsún,

⁷⁴ Az olasz nyelvű választervezet ikt. száma: SS „AE” 4672/47, jelzete: ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, 200, f. 704. Ugyanezen dátummal, SS „AE” 4671/47 alatt ment az átírat Mons. Ritternek, a prágai internunciusnak: ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, 200, f. 702.

⁷⁵ A hivatali példány jelzete: ASRS, AA.EE.SS. Cecoslovacchia 200, ff. 703rv.

⁷⁶ Az 1946. január 27. – 1948. október 22. közötti időszak vonatkozó levelezéséhez az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára iratanyaga alapján lásd Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez*. Budapest, 2008, 258–259., 150. jegyzet.

⁷⁷ „...Ez okból, hacsak nem jön közbe az utolsó pillanatban valami kedvező dolog, helyemről és tiszttségemből távoznom kell.” („*Quam ob causam, nisi in ultimo momento favorabile quid intervenireit, mihi e loco et munere meo recedendum est.*” – Darvas Mátyás fordítása.) Mindszenty József 1947. augusztus 27-én kelt, iktatószám nélküli latin nyelvű levele XII. Piusz pápához, részlet. N. Prot. SS „AE” 6112/47, jelzete: ASRS, AA.EE.SS. Cecoslovacchia, 200, ff. 672r–676r. A kérdés részletes elemzésére lásd Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*, I. kötet. Budapest, 2015. (Az „Egy elhamarkodott lemondás” c. alfejezet, 614 skk., különösen 621sk., amely idézi Drahos János 1947. augusztus 22-én rögzített részletes okfejtését.)

⁷⁸ Tardini 1945. november 5-én kelt latin nyelvű válaszelevele Mindszentyhez. N. Prot. SS „AE” 6112/47, jelzete: ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, 200, ff. 681–683. Latin fogalmazvány: i. h. ff. 684–686. Olasz nyelvű fogalmazvány: i. h. ff. 688–691. Eredetileg hosszabb fogalmazvány: i. h. ff. 692–700. Tardini levelének magyar fordítását közli Somorjai – Zinner: *Majd' halálra ítélve...* 388–390. Elemzéséhez lásd Balogh Margit: i. m. I. kötet, 622.

Horvátújfalú és Oroszvár Csehszlovákiához került. A szentszéki csehszlovák követség 1947-ben is,⁷⁹ 1949. november 16-án is⁸⁰ jegyzékben fordult a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjához, hogy ezeket csatolják el a győri egyházmegyétől és csehszlovák főpásztor kormányzata alá rendeljék. Ennek a kérésnek az Apostoli Szentszék csak 1949 májusában tett eleget, amikor Mons. Verolino, a prágai internunciatúra ügyintézője sürgette a három plébánia helyzetének rendezését.⁸¹ Papp Kálmán győri püspök 1949. június 8-án XII. Piusz pápához címzett levelében válszolt és tudomásul vette a változást.⁸² Az 1949. november 16-i csehszlovák követség szóbeli jegyzéke azért született meg, mert a Vatikán, miután a pápa döntését, miszerint a három plébánia kormányzását *ad nutum S. Sedis* Mons. Lazik nagyszombati apostoli kormányzóra bízta, közölték ugyan a prágai internunciatúrával, a győri püspökkel és a Konzisztoriális Kongregációval,⁸³ de nem közölték a csehszlovák követséggel. Mons. Bafile, akire az ügy tartozott, megjegyezte: nem tűnt alkalmasnak, hogy szívességet tegyenek a csehszlovák kormánynak, amely kevéssel azelőtt kérte Mons. Verolino visszahívását.⁸⁴ Ez azt jelenti más szavakkal, hogy a nagyszombati apostoli kormányzóság területe 1949 májusában Dunacsún, Horvátújfalú és Oroszvár plébániáival gyarapodott.

Epilógus

A nagyszombati apostoli kormányzóságot VI. Pál pápa 1977. december 30-án *Qui divino consilio* kezdetű bullájával emelte érsekségi rangra.⁸⁵ Kérdés, hogy a Vatikán miért várt olyan sokáig. Feltételezhető, hogy azért (is), mert figyelemmel

⁷⁹ Dátum nélkül. Bafile november 21-én kelt följegyzése szerint dátuma 1947. október 29. Lásd ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, Pos. 246, fol. 8. A dátumot megismétli az 1949. november 16-i jegyzék is, melynek jelzete: ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, Pos. 246, fol. 10. Beérkezett 1947. november 5-én. A csehszlovák követség ikt. száma: 801/47. SS „AE” ikt. száma: 6911/47. Jelzete: ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, Pos. 246, fol. 20.

⁸⁰ Hivatkozással az előző jegyzékre. A csehszlovák követség ikt. száma: 595/49. SS „AE” ikt. száma hiányzik. Jelzete: ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, Pos. 246, fol. 10.

⁸¹ Verolino, hivatkozással az 1946. október 15-én kelt 5007. sz. jelentésére (ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, Pos. 246, fol. 23), 1949. április 29-én küldte meg 331 sz. sürgető táviratát, SS „AE” ikt. sz. 2713/49, jelzete: ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, Pos. 246, fol. 17.

⁸² Papp Kálmán győri megyéspüspök 1949. június 8-án kelt 1474/1949. ikt. sz. latin nyelvű levele XII Piusz pápához, eredeti, SS „AE” ikt. sz. 3198/49, jelzete: ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, Pos. 246, fol. 11. A szentszéki döntést közlő és Tardini által aláírt levél dátuma 1949. május 26., ikt. sz. SS „AE” 3077/49.

⁸³ Ezek hivatali példányait lásd ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, Pos. 246, fol. 17.

⁸⁴ Bafile november 21-én kelt följegyzése, lásd ASRS, AA.EE.SS, Cecoslovacchia, Pos. 246, foll. 12, 13, 14.

⁸⁵ Ezzel Nagyszombat lett Szlovákia első metropoliai-érseki tartományi központja. A bulla hivatalos szövege megjelent: *Acta Apostolicae Sedis*, 1978. 215–216.

volt a korábbi főpásztor, Mindszenty József érzékenységre és ezzel kapcsolatos további hat levelére, amelyeket a budapesti amerikai nagykövetségről küldött,⁸⁶ valamint a Bécsből küldött további két levelére,⁸⁷ melyekben mind azt kérte, hogy ne változtassanak. Miután Mindszenty 1975-ben elhalálozott, személye immár nem jelenthetett akadályt a nagyszombati székhely érsekség rangjára emelésének.⁸⁸

Összegzés

Mindszenty két héttel az 1945. október 7-én történt esztergomi érseki beiktatását követően csehszlovákiai helynökétől értesült arról, hogy az Apostoli Szentszék a prágai internunciatúra leiratával – amelyet Tardini felhatalmazásával tett – elcsatolta az ősi esztergomi területeket és azokat ismét Nagyszombatot kormányzása alá helyezte. Haladéktalanul tiltakozott a Vatikánban, és tiltakozását személyesen is, Rómában kelt levelében is megismételte. Ezért viszonylag bő iratanyagot találtunk erről a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának iratanyagában. 1946. január 27-én kapott erre választ Tardini aláírásával, aki biztosította őt, hogy nem történt intézkedés az egyházmegye-határok megváltoztatására.

1946. április 11-én Mindszenty újra tiltakozott, amelyre azonban nem érkezhetett válasz, mert *ad acta* tették. A csehszlovákiai magyarság érdekében a hercegprímás tovább küldte leveleit és a párizsi békeszerződés aláírását követően két hónappal, 1947. április 24-én újra azt kéri a pápától, hogy ne alakítson ki önálló egyház-

⁸⁶ E levelek dátumai: 1964. február 18. – 1964. szeptember 8. – 1966. szeptember 30. – 1968. május 17. – 1968. július 31. – 1971. március 31. Szövegüket és elemzésüket lásd Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: *A Szabadság térről Washingtonon át a Vatikánba – és vissza. Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek követségi levelezése az Apostoli Szentszékkel, 1956–1971.* Budapest, 2016, /VERITAS Könyvek 4./, 164., 243–247., 490–494., 503sk., 613sk., 648skk. („Prímási jogköre a trianoni határokon kívüli területek fölött” c. alfejezet.) Az egyes levelek szövegeit lásd ugyanebben a kötetben.

⁸⁷ 1972. december 30-án kelt az első levele, amelyben nincs szó a területi illetékességről, hanem arról, hogy „*e kinevezés során a magyar hívek érdekeire figyelemmel lenni és számukra a magyar nemzetiségű alkalmas papok közül jó főpásztorokat választani kegyeskedjék.*” Szövege latin nyelven megjelent Somorjai Ádám OSB: *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty. Documenta 1971–1975. Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása 1971–1975. Tanulmányok és szövegközlések.* Pro manuscripto, Romae, 2007, 198. – Az idézett rész megtalálható: Mészáros István: *Mindszenty-leveleskönyv. Gondolatok a bíboros leveleiből, 1938–1975.* Budapest, 1997, 77–78., 405. sz. – A fogalmazványt a Magyarországi Mindszenty Alapítvány Levéltára őrzi, régi jelzetei: Bgy. Priv. Lev. 1; Bgy 44 (latin), ill. Bgy. Priv. Lev. 3. és Bgy 58. (Magyar nyelvű tervezet Zágón Józsefnek, Rómába.) – 1973. február 5-én kelt második levele, melyben arra kéri a pápát, hogy vegye le a napirendről a szlovákiai egyházmegye-határok ügyét. Latin szövege megjelent Somorjai Ádám OSB: *Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása 1971–1975...* 200–201. A fogalmazványt a Magyarországi Mindszenty Alapítvány Levéltára őrzi, régi jelzetei: Priv. Lev. 1. és Priv. Lev. 10.

⁸⁸ Ennek forrásos kutatása még várat magára, mert a vatikáni levéltárakat ez írás készítésekor XII. Piusz pápa 1958. október 9-én bekövetkezett halála napjáig lehet kutatni.

megyét az Esztergomi Főegyházmegye dél-szlovákiai részéből. A választ ismét Tardini írta alá 1947. június 30-án. A levélben biztosította az esztergomi főpásztort, hogy Csehszlovákiából nem érkezett ilyen kérelem az Apostoli Szentszékhez és – hivatkozva a korábbi, sok éven át tartó tárgyalásokra – azt ígérte, hogy a kérdésben megfelelő információk kérése után körültekintően fognak eljárni. 1947. június 9-én Mindszenty anyagi terheinek könnyítése ügyében fordult ismét a pápához, s bár az augusztus 4-ei keltezésű válasz tervezete még érdemi információt tartalmazott, ezt Tardini általános hangvételűre javította. Mivel Mindszenty még mindig illetékesnek tartotta magát az Esztergomi Főegyházmegye Csehszlovákiában élő papjai és hívei mostoha sorsának figyelemmel kísérésében, ezért 1947. június 12-én, alig három nappal az előző levelét követően, Drahos János helynök aláírásával a pápa közbenjárását kérte a csehszlovák püspököknél. Választ Tardini aláírásával 1947. június 30-i dátummal kapott.

Miután számos levelével „bombázta” a Vatikánt, valamint a szövetséges hatalmak vezetőit és főpapjait, de azokkal semmilyen eredményt nem ért el, 1947. augusztus 27-én a lemondását lebegtette meg; az eredetileg hosszú, majd rövidebbre vett választ 1947. november 5-én ismét Tardini írta alá, és helytállásra buzdította őt.

A vizsgált periódusunkban, amelyre elérhetőek a vatikáni források, érdemben további döntésre nem került sor, Mindszenty legközelebb a budapesti amerikai misszióból – hat levelében – tért vissza a témára, majd 1972-ben és 1973-ban Bécsből, a Pázmáneumból. A Vatikánban, úgy tűnik, figyelemmel voltak az esztergomi főpásztor érzékenységre, és ezért haláláig nem bolygatták a témát. Azt követően azonban, 1977-ben Nagyszombatot érseki széki rangra emelték.⁸⁹

FÜGGELÉK

Összeállításunkban nem vizsgáltuk Mindszenty ismételt tiltakozó leveleit, amelyeket az Apostoli Szentszékhez küldött a Dunától északra fekvő egykori esztergomi területeken történt azon atrocitások miatt, amelyeket a csehszlovák hatóságok a túlnyomórészt katolikus vallású magyar anyanyelvű lakosság ellen követtek el. Prímási tisztségére hivatkozva ugyanígy járt el az egész csehszlovák (szlovák) államterületen élő magyar nemzetiségű hívek védelmében. Dolgozatunkban ezeket terjedelmi okokból nem vizsgálhatjuk, de később visszatérünk a részletes elemzésre. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának levéltári anyagában az 1945. november 8. és 1948. május 7. közötti periódusra vonatkozóan az alábbi leveleit találtuk e témában:

⁸⁹ Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy ez volt az egyetlen szempont. Nagyszombat/Trnava érseki rangra emelésének vizsgálata azonban nem tárgya dolgozatunknak, már csak azért sem, mert még várni kell a vonatkozó vatikáni levéltári anyag kutatásának engedélyezésére.

Műhely

1945

- 1945. november 8-án kelt nyomtatott (kör)levél,
- 1945. november 15-én kelt nyomtatott (kör)levél.

1946

- 1946. február 7-én kelt levél, amelyben följelenti Jozef Straka katolikus papot, aki a pozsonyi iskolaügyi bizottság katolikus részlegének igazgatója;
- 1946. május 21-én abban az ügyben, hogy az Apostoli Szentszék a kassai egyházmegye helyzetét átmenetileg Csárszky/Carsky József/Jozef apostoli kormányzó i kinevezésével rendezte;
- 1946. szeptember 20-án nyilatkozatban tiltakozott az Egyesült Államok Katolikus püspökei budapesti képviselőjénél. A nyilatkozat megjelent az Apostoli Szentszék félhivatalos lapjának szeptember 29-30-i számában;
- 1946 novemberében a szentszéki magyar követségen keresztül táviratot küldött, továbbá a csehszlovákiai magyarok megmentése érdekében Esztergomban 1946. december 14-ére datált háromoldalas angol és francia nyelvű kiáltványt küldött a Vatikáni Államtitkárságra;
- dátum nélküli levelében tízezer pozsonyi magyar nevében tiltakozott az ellen, hogy megtiltották a város összes templomában a magyar nyelv használatát;
- 1946. december 14-i dátummal a magyar katolicizmus nevében angol és francia nyelvű kiáltványt küldött;
- 1946. december 22-én újabb kiáltványt küldött, amelyben leszögezte: Magyarország katolikusai főpapjaikkal együtt kötelességüknek érzik, hogy nyíltan és nyilvánosan segítségért kiáltsanak rokonaik vére érdekében.

1947

- 1947. január 5-én, az elkövetett jogfosztások jegyzékével;
- 1947. január 9-én a zsidók deportálásához hasonlította a magyarok erőszakos elhurcolását „ősi ezeréves földjükről az úgynevezett Szudéta-vidékre”;
- 1947. január 12-én Mindszenty beszámolt a pápának a kárpátaljai helyzetről és Romzsa Tódor, a 2001-ben majd boldoggá avatott püspök meggyilkolásáról;
- 1947. január 31-én küldött olasz nyelvű táviratában ezt megerősítette;
- 1947. február 6-án ismét XII. Piuszhoz folyamodott, kérve magyar papok küldését „abba a tartományba” (értsd: Csehországba);
- 1947. május 10-én tiltakozott a reszlovakizáció ellen.

1948

- 1948. május 7-én Madarász István kassai püspök és a kassai és rozsnyói egyházmegyék magyarországi részei ügyében jelentkezett.

ÁDÁM SOMORJAI OSB

CHANGES IN ECCLESIASTICAL JURISDICTION IN THE STATE TERRITORIES NORTH OF THE DANUBE REGAINED CZECHOSLOVAK CONTROL, 1945–1949

Based on Vatican documents

József Mindszenty was informed by his vical general in Czechoslovakia two weeks after he has taken possession of his see in Esztergom, 2nd October 1945, that the Holy See, by letter of the Internuntiate in Prague - after authorization of Mons Tardini of the Holy Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs -, has taken away the jurisdiction on the territories of the Esztergom Archdiocese belonging politically again to Czechoslovakia, i. e. the major part of his Archdiocese. He has protested in the Vatican and the protest was repeated twice: personally and with a letter drawn and dated in Rome. He was informed that the Holy See does not want to change the boundaries of his Archdiocese. Mindszenty did not give up and has written one letter in 1946, four letters in 1947. In one of his letters, he threatened with his resignation. The respective documents found in the Archives of the Holy Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs are published first in this essay. This correspondence preceded his six letters from the American Embassy of Budapest, and, again, two letters from Pazmaneum, Vienna, after 1971. Mindszenty was on the defence of his major part of the Archdiocese during his life.

